

שנה ראשונה לנשיאות א־סיסי: בניית הלגיטימיות, מעמד הדמוקרטיה והיחסים עם ישראל

אופיר וינטר

בחלוף שנתיים מהדחת שלטון האחים המוסלמים, ושנה מהכתרתו של עבד אל-פתאח א־סיסי לנשיאות, מוקדש מאמר זה לניתוח מקורות הלגיטימיות של המשטר המצרי ולבחינת ההשלכות הנובעות מהם על תהליכי הדמוקרטיזציה במצרים ועל יחסי השלום עם ישראל. הגם שההבטחה לחירות ולדמוקרטיה נותרה מבחינה רטורית בלב השיח המצרי הממסדי, פעל משטר א־סיסי בשנת כהונתו הראשונה להמשיג את היציבות הביטחונית ואת הרווחה הכלכלית כשני הקריטריונים העיקריים שלפיהם ייבחן תפקודו. סדר יום ביטחוני-כלכלי זה מחזק את מעמדו של השלום עם ישראל כנכס לאומי אסטרטגי עבור מצרים, ויוצר שעת כושר להידוק שיתוף הפעולה ולהרחבת מסגרת הנורמליזציה בין המדינות.

מילות מפתח: מצרים, ישראל, שלום, דמוקרטיה, נורמליזציה, לגיטימיות, 'האחים המוסלמים'

מבוא: מקורות הלגיטימיות של המשטר במצרים

אחד האתגרים המרכזיים שעמדו בפני משטרו של הגנרל עבד אל-פתאח א־סיסי בשנתו הראשונה היה בניית הלגיטימיות השלטונית, שהיא אותו קשר חמקמק המתקיים בכל מדינה בין ממשלים לנתיניהם, ואשר מוגדר כהכרה של הנשלטים בזכות השליטים למשול במדינה ולהפעיל בה את כוח סמכותם. בשעה שמשטרים עשויים להבטיח את יציבותם לזמן מה באמצעות הטלת מורא, שיקולי תועלת

אופיר וינטר הוא חוקר (מלגאי ניובאוור) במכון למחקרי ביטחון לאומי המחבר מבקש להודות לאיילת יחיאב מהמרכז למחקר מדיני במשרד החוץ

או הרגל, הרי הקשר האופטימלי וההרמוני ביותר בין שליט לנשלט – אליו חותר כל משטר – מתקיים כאשר הנשלט מקבל את סמכות השליט מרצון חופשי.¹ לגיטימיות לובשת פנים שונות תחת משטרים שונים. משטרים דמוקרטיים רוכשים לגיטימיות בראש ובראשונה באמצעות בחירות פלורליסטיות תקופתיות. הגם שמצרים הוגדרה כבר בחוקת 1971 כ"מדינה דמוקרטית" וקיימה מאמצע שנות החמישים משאלי עם ובחירות תקופתיות לנשיאות ולפרלמנט, היו אלה הליכים פסאודו-דמוקרטיים אשר הוכונו מלמעלה והיו נתונים למניפולציות. בספר שראה אור בתקופת מובארכ תחת הכותרת 'כיצד מזויפות הבחירות?' נחשפו מגוון שיטות ששימשו להטיית תוצאות הבחירות לפרלמנט המצרי בהתאם לצורכי המשטר וחוג מקורביו, החל מקניית קולות בכסף, דרך סחיטה באיומים וכלה בעיוותים בהליך ספירת הקולות.² הבחירות לנשיאות, יותר משנועדו לבטא את רצון העם, שימשו מימי נאצר ועד מובארכ כמסע תעמולה להאדרת המנהיג המצרי, ולסימון גבולות ה'מותר' וה'אסור' עבור יריביו. שיעורי תמיכה של כתשעים אחוזים ויותר הבהירו את חומרת הסטייה הכרוכה בקריאת תיגר על הנשיא המכהן; התנכלויות המשטר למבקריו והסייגים החוקיים שהטיל על מיסוד מפלגותיהם הגבילו כוחות אופוזיציה, ובראשם 'האחים המוסלמים', מלהשתתף במשחק הפוליטי.

הלגיטימיות האלקטוראלית הרשמית המאפיינת משטרים דמוקרטיים הומרה במשטרים המצריים האוטוריטריים לדורותיהם בלגיטימיות מזן אוטוקרטי. לגיטימיות זו גברה או פחתה לאורך השנים בהתאם לתהליך שיפוט סובייקטיבי במסגרתו העריכו אזרחי מצרים את תפקוד נשיאם ואת יכולתו לייצג את הזהות, האינטרסים, העקרונות והערכים שלהם ולהגשים את מטרותיהם. היא הכילה שלושה מרכיבי מפתח: (1) אידאולוגיה: נשיאי מצרים השעינו את הלגיטימיות של שלטונם על אידאלים רעיוניים, כאשר האידאולוגיה הבולטת ביותר הייתה 'הלאומיות הערבית' שהגיעה לשיא כוחה בעידן נאצר, אך דעכה בהדרגה עקב כישלונותיה בתרגום הסיסמאות להישגים בשטח; (2) רווחה כלכלית: נשיאי מצרים הרבו לתור אחר 'לגיטימיות חומרית' המעוגנת במחויבות לפיתוח הכלכלי והחברתי של המדינה ולדאגה לרמת חיי אזרחיה; (3) דת: נשיאי מצרים נהגו להציג עצמם כמוסלמים אדוקים הפועלים מתוך תפיסה אמונית, ולנצל את מרכזיות האסלאם בחברה המצרית לגיוס לגיטימיות פוליטית. בד בבד, כפי שהדת שימשה מקור לגיטימציה עבור המשטרים המצריים, כך היא גם תרמה לעתים למאמצי יריביהם האסלאמיסטים לכרסם באותה לגיטימיות.³

המהפכות במצרים: דמוקרטיה בניחוח אוטוריטרי

מחוללי מהפכת ה-25 בינואר 2011 שאפו להגדיר מחדש את הקשר בין שליטים לנתינים במצרים, ותחילה נדמה היה שכל משטר מצרי שיבוא בעקבותיה יידרש

לגלות מחויבות לשורה של ערכי ליבה ליברליים בכדי להיחשב נציג אותנטי ונאמן של "דרך המהפכה". תנועת הצעירים 'ה-6 באפריל', שנתנה את הטון במחאות נגד מובארכ, תבעה להפוך את העם המצרי למקור הלגיטימיות של המשטר על ידי מימוש זכויותיו להביע את רצונותיו במשאל עם ובבחירות חופשיות והוגנות, לייסד מפלגות פוליטיות המייצגות את עמדותיו ואמונותיו וליהנות מחופש עיתונות ומידע. הרפורמה שהציעה התנועה למצרים הפוסט-מהפכנית נועדה להוביל לכינון מדינה דמוקרטית ואזרחית שמקפידה על הפרדת רשויות, על הגבלת סמכויות הנשיא ומשך כהונתו וכן על הקמת מנגנוני ביקורת, פיקוח ודין וחשבון.⁴

הקריאה לחירות הייתה לאחת מסיסמאות המהפכה ("לחם, חירות, צדק חברתי"), ובשלביה הראשונים נדמה היה כי היא אכן זוכה ליישום פוליטי מהפכני. הבחירות לפרלמנט (בנובמבר 2011 ובינואר 2012) ולנשיאות (במאי 2012 ובמאי 2014) היו אמורות להתוות דפוסים חדשים של לגיטימציה שלטונית. החוקות שאושרו ב-2012 וב-2014 העלו על נס את הדמוקרטיה, חירויות הפרט, הפלורליזם הפוליטי וההעברה הבלתי-אלימה של השלטון, בציין כי העם המצרי זכאי לקבוע את עתידו מתוקף היותו מקור הלגיטימיות והסמכות של שליטיו. החוקות הדגישו עוד את תפקיד המדינה בשמירת ההגנות במשאל עם ובהליכי הבחירות.⁵

אולם, בחלוף הזמן נחשף הפער בין הרטוריקה הליברלית לפרקטיקה האוטוריטרית שננקטה בשטח, הן על ידי הנשיא מוחמד מורסי והן על ידי הממסד הצבאי שהדיחו ב-3 ביולי 2013. 'האחים המוסלמים' עלו לשלטון כשהם משתמשים בהליך האלקטורלי כמקור לגיטימיות, אך עד מהרה רוקנו את שלטונם מתכנים ליברליים ופלורליסטיים, ורמסו את המנגנונים המגנים על הדמוקרטיה. מורסי, שכיהן במשך כשנה כנשיא מטעם 'האחים המוסלמים', ניסה בתקופת שלטונו הקצרה להשליט את מרות תנועתו על מנגנוני הכוח השלטוניים ובראשם גופי הביטחון, פעל לעגן את מעמדם של חכמי ההלכה כבעלי הסמכות הבלעדית לפירוש החוקה, הציב קווים אדומים לחופש הביטוי, הכפיף את אמצעי התקשורת למסריו, הפקיע לידי סמכויות תחיקה ומשפט והפעיל אמצעי דיכוי מול מתנגדיו הפוליטיים.⁶ בדומה לו, לא בחל יורשו איסי בצעדים נוקשים משלו. נוסף על משפטים שנערכו למנהיגי 'האחים המוסלמים', שהגיעו לשיאם בגזר דין המוות שנפסק נגד מורסי במאי 2015 (ואושר כעבור כחודש), הטיל משטרו מגבלות חמורות על קיום התאספויות, הפעיל יד קשה כלפי מפגינים ועצר אלפי פעילים פוליטיים, חלקם ליברלים, ביניהם ראשי 'ה-6 באפריל' שעמדו לדין ונשפטו לתקופות מאסר ממושכות.

החיים הדמוקרטיים מול "החיים עצמם"

הממסד הצבאי בראשות איסי טען כי הדחת מורסי ביטאה את רצונם החופשי של מיליוני מצרים שהפגינו ברחובות נגד שלטונו, ועל כן יש לראות בה מהפכה

דמוקרטית ולא הפיכה צבאית. יחד עם זאת ניצב איסיסי מראשית ימי שלטונו בפני מלכוד פוליטי-הסברתי מורכב: מצד אחד, הוא פעל להדיר את 'האחים המוסלמים' מהזירה הציבורית ולחסום את דרכם לניצול חוזר של ההליך הדמוקרטי כאמצעי לתפיסת השלטון, וזאת על ידי הצרת מרחב הפעולה הפוליטי המוקצה להם ומסע דה-לגיטימיות שניהל נגדם; מצד שני, הוא ביקש להצטייר כנציג האותנטי של מהפכת ה-25 בינואר המשיב אותה למסלולה המקורי, כמחויב לערכיה הליברליים וכמי שאינו זומם להזיז את מחוגי השעון לאחור, אל ימי מובארכ.

איסיסי זיהה מוצא מן הדילמה בין המחויבות לדמוקרטיה – בהיותה אחד מעוגני הלגיטימיות המקוריים של המהפכה – לבין הכורח לווסת את היקפה, בהכפפת הדמוקרטיה לשני ערכים מהפכניים הניצבים מעליה: היציבות הביטחונית והרווחה הכלכלית. הצבת הסוגיות הביטחונית-כלכליות לפני הדמוקרטיה לא הייתה גחמה של משטר אוטוריטרי המבקש לבצר את מעמדו ולדכא את יריביו הפוליטיים, אלא בראש ובראשונה – ביטוי למצוקותיה האותנטיות של מצרים. המצב הביטחוני במצרים התערער לאחר הפלת מובארכ, הוסיף להידרדר תחת שלטון מורסי והגיע בתקופת איסיסי למערכה של ממש מול הכוחות הג'יהאדיסטיים, בעיקר בחצי-האי סיני. בשנת 2014 נרשמה עלייה חדה בפעילות הטרור במצרים, שזינקה תוך שנתיים מהמקום ה-27 למקום ה-13 ב'מדד הטרור העולמי'. היא הקדימה את לבנון, לוב וישראל (במקומות 14, 15 ו-32 בהתאמה), ודורגה בין מדינות האזור רק אחרי עיראק, סוריה ותימן (במקומות 1, 5 ו-8).⁷ באשר לכלכלה המצרית – היא נאנקה בשנים האחרונות, וביתר שאת מאז מהפכת ה-25 בינואר, תחת שיעורי אבטלה מאמירים (במיוחד בקרב בוגרי אוניברסיטאות), אינפלציה חדה במחירי מוצרי היסוד, קשיים באספקת החשמל, מחסור במים ובאדמה חקלאית ומשבר דמוגרפי עמוק.⁸ נוכח מציאות ביטחונית-כלכלית זו נעזר איסיסי בארבע אסטרטגיות הסברה משלימות, שנועדו לאפשר למשטרו לבסס את סמכותו השלטונית גם בהיעדר תהליכי דמוקרטיזציה של ממש:

ראשית, מחויבות הצהרתית לערכים דמוקרטיים. איסיסי אימץ רטוריקה דמוקרטית גם כאשר זו לא הלמה את הפרקטיקה שנקט בשטח. כך למשל, עם הצגת מועמדותו לנשיאות, הדגיש כי אינו מבקש להתמודד כמועמד יחיד, וכי יקבל בהכנעה כל בחירה אחרת של העם, אך בה בעת מנע ממועמדים אסלאמיסטים להתמודד מולו.⁹ זאת ועוד, על אף שבחירתו ברוב של תשעים ושבעה אחוזים נבעה בין היתר מהחרמת ההליך על ידי תומכי 'האחים המוסלמים', בירך איסיסי את העם המצרי על שהשכיל לבטא את "הרצון הדמוקרטי האמיתי" בקלפיות.¹⁰ שנית, סימון הדמוקרטיה כמטרה שטרם בשלו התנאים להגשמתה, ואשר המסע המפרך לקראתה עודנו מצוי בחיתוליו. כינון המשטר הדמוקרטי הוצג על ידי איסיסי כחזון עתידי שמועד מימושו המדויק לוט בערפל. דוגמה לכך ניתנה

באתר הרשמי של שירות ההסברה המצרי, שבחלקו העליון הופיעה כתובית רצה עם הסלוגן "מצרים בנתיב הדמוקרטיה" אשר נועד לבטא את שאיפת המשטר לדמוקרטיה, אך לא פחות מכך – את היותה יעד ערטילאי ורחוק שהדרך לכיבושו עוד ארוכה. באותו אופן, במאמר רשמי שהופיע באתר תחת הכותרת "מצרים והמסלול הדמוקרטי" נכתב כי מהפכת ה־25 בינואר הביאה את מצרים לנקודה שהוגדרה כ"סף הפצעתו של שחר הדמוקרטיה"¹¹. כמי שמנבא את עתידו הפוליטי, א־סיסי עצמו ביטא – בחיבור שכתב בשנים 2005–2006, בזמן לימודיו במכללה של צבא ארצות הברית – את אמונתו שכינון משטרים דמוקרטיים במזרח התיכון יחייב בגרות אזרחית, מצב כלכלי נאות וחינוך למתינות דתית.¹² על סמך היגיון דומה הוא הכריז ערב הכתרתו כנשיא כי מצרים אינה בשלה לדמוקרטיה במובנה המערבי, וביקש שלא להחיל עליה מושגים ליברליים השאולים מדמוקרטיות בעלות ותק של מאות שנים. להערכתו, תהליך המעבר של מצרים לדמוקרטיה מלאה עשוי להימשך עשרים עד עשרים וחמש שנים, ולפיכך ראוי למקטרגים להימנע מביקורת חפוזה על משטרו, ולתת לו זמן לעבוד.¹³

שלישית, תמיכה בדמוקרטיה בכפוף לסייגי כלכלה וביטחון, תוך עיקור מעשי של חלק מתכניה. א־סיסי עיצב סדר קדימויות ברור שבראשו יצירת אקלים פורה לפיתוח כלכלי, למשיכת הון זר, לשיקום התיירות ולהקמת פרויקטים, וכן להדיפת איומי טרור ולהשגת יציבות ביטחונית. ניסיונותיהם של 'האחים המוסלמים' להטיל דופי בלגיטימיות של הדחת נשיא נבחר בשם מטרות אלו נענו על ידי א־סיסי בפסוק מן הקוראן "היכנסו בבטחה למצרים, אם ירצה אלוהים" (12: 99), אשר

התפרש כמתן תוקף דתי להצבת ביטחונה של מצרים בראש האג'נדה הממסדית, ובמשתמע, לדחיקתה של הדמוקרטיה.¹⁴ הנשיא הסביר כי קידום בלתי־מבוקר של רפורמות דמוקרטיות והסרה של כל המעצורים בפני חופש הביטוי וההתכנסות עלולים לערער את יציבותה של מצרים, להאט את זרם התיירות הנכנסת אליה ולעכב את התאוששותה הכלכלית.¹⁵ בראיון ל'דר שפיגל', שבו נשאל א־סיסי לפרש מאסרם של מפגינים ליברלים, הוא הקשה על מראייניו כשתהה אם גרמניה תשקיע הון במצרים, בידיעה שנוערכות ברחובותיה הפגנות יומם וליל.¹⁶ בנאום לרגל 'יום המשטרה' הוסיף א־סיסי כי זכויות דמוקרטיות כרוכות בחובות אזרחיות, וכי שומה על המדינה לאזן ביניהן.

משאביה המוגבלים של מצרים מחייבים אותה להגביל את זכות ההתאספות, שהרי אינה יכולה להרשות לעצמה לעצור את חייה מלכת בשם הזכות להפגין, תוך ספיגת פגיעה בתעשייה ובתיירות, בשעה שהיא מתקשה לכסות הוצאות מחייה שוטפות

א־סיסי ביטא בחיבור שכתב בזמן לימודיו במכללה של צבא ארצות הברית את אמונתו שכינון משטרים דמוקרטיים במזרח התיכון יחייב בגרות אזרחית, מצב כלכלי נאות וחינוך למתינות דתית

על מזון ואנרגיה. איסי התריע כי "אסור שהדרישה לזכויות [דמוקרטיות] תביא לאובדן המדינה עצמה" (בהיפוך אירוני להיררכיה שהציע ראש ממשלת ישראל במערכת הבחירות של 2015 בין "יוקר המחיה" ל"חיים עצמם").¹⁷ רביעית, פירוש מחדש של מושגים ליברליים בכפוף לצורכי המשטר. איסי המשיך לאחוז לכאורה בערכי מהפכת ה-25 בינואר כמו 'חירות', 'חופש ביטוי' ו'זכויות אדם', אך יצק לתוכם תכנים התואמים את סדר העדיפויות שלו, ולא דווקא את זה של צעירי 'תחריר'. החירות, כפי שהסביר הנשיא המצרי, מובטחת לכול, אך עליה להיעצר בגבולות החירויות של "האחרים", פן תהפוך לאנרכיה.¹⁸ יתרה מכך, החירות שלמענה יצאו המפגינים המצרים לרחובות ב-30 ביוני 2013, אינה רק חירות במובנה הליברלי, אלא גם ובעיקר – חירות מעוני כלכלי, חירות מבורות חינוכית וחירות מכפייה דתית נוסח 'האחים המוסלמים'.¹⁹ ספר לימוד אזרחות לכיתה י' שיצא לאור ב-2014 מטעם משרד החינוך המצרי, הגדיר 'חירות' בתור "היחלצות של אדם מכבלים חומריים או רוחניים",²⁰ באופן שהותיר אף הוא צוהר לפרשנות מטריאליסטית של המושג. אשר לזכויות אדם, גרס איסי כי אין לצמצמן לחופש הביטוי, אלא להרחיבן לזכויות לחינוך איכותי, לטיפול רפואי נאות, למקום עבודה ראוי, להכשרה תעסוקתית טובה ולעתיד של תקווה.²¹ זאת ועוד, בנאומיו הרבה להציע אנלוגיות בין המדינה הכושלת למדינה העריצה, תוך שימוש בביטויים כמו "שחרור המולדת משבי העריצות והכישלון".²² הצירוף הסמנטי סייע למשטר לשווק מסר סמוי שלפיו העריצות במצרים נבעה מנחשלות חברתית-כלכלית, ולפיכך תיקונה צריך להתמקד בשיקום המשק הפיננסי ובביעור נגעי השחיתות, אך אינו כרוך בהכרח ברפורמות דמוקרטיות רחבות.

השלום עם ישראל על רקע סדר היום המצרי

סולם העדיפויות שגיבש משטר איסי בשנתו הראשונה השליך על יחסי ישראל-מצרים בשני אופנים: ראשית, הדגש על ענייני פנים על חשבון ענייני החוץ הביא לפיחות מסוים במעמדו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני בסדר היום הציבורי המצרי, גם אם הדבר לא הוכרז באופן רשמי ופומבי. מגמה זו אינה ייחודית למצרים, והיא קיבלה אישור בסקר שנערך בראשית 2015 בקרב צעירים בכלל מדינות ערב, אשר בו תפס הקונפליקט בין ישראל לפלסטינים את המקום הרביעי בחשיבותו, בפער אחוזים משמעותי מאיומי הטרור והאבטלה;²³ שנית, מיקוד הלגיטימציה של משטר איסי בנושאי ביטחון וכלכלה האיר את יחסי השלום עם ישראל באור חיובי, וטמן בחובו הזדמנויות לשיתופי פעולה מצריים-ישראליים סביב אינטרסים משותפים. מעמדה האמתי של הבעיה הפלסטינית בסדר היום של מצרים הומחש בימי הציון האחרונים למלחמת 1973 ולשחרור סיני. בנאום איסי לרגל יום השנה ה-41 למלחמה לא הוזכרו ישראל או פלסטין ולו ברמז, וזיכרון המלחמה יוחד

כל־כולו למציאות המצרית הפנימית. הנשיא ערך אנלוגיה בין כלכלת המלחמה שהוחלה במצרים בשנים 1967–1973, לבין העמידה האיתנה הנדרשת עתה מהעם המצרי, לשם "הצלת המולדת ובנייתה". המערכה לשחרור לאומי של 1973 הומרה בגרסתה העכשווית במערכה להפרחת הכלכלה, ואילו האויב הישראלי החיצוני התחלף באויב האסלאמיסטי הפנימי "שאין לו אלוהים ושוקד על הרס המדינה המצרית, בעודו מאמין שהוא עסוק במלחמת קודש"²⁴. באופן דומה, נאום איסיסי לרגל יום השנה לשחרור סיני הוקדש לחשיבות מיגורם של איומי הטרור הנשקפים לחצי־האי ופיתוחו הכלכלי. זכר מאבקי העבר מול ישראל הוסט לשוליים לטובת לקח מעצים לעתיד מצרים, שלפיו "שחרור סיני מהווה דוגמה חיה לכך שעמים מסוגלים להתגבר על חולשות ולעמוד מול אתגרי תוקפנות"²⁵.

לצד ירידת קרנה של הבעיה הפלסטינית, האיומים הביטחוניים הנשקפים למצרים ול־ישראל מצד חמאס בעזה וקבוצות הג'יהאד בסיני יוצרים אינטרסים משותפים שמגבירים את פוטנציאל שיתוף הפעולה בין המדינות, בין היתר בהחלפת מידע מודיעיני ובבלימת הברחות נשק. חמאס, בעיני משטר איסיסי, מהווה סכנה לביטחונה של מצרים בשל זיקתו לתנועת 'האחים המוסלמים', קשריו עם גורמי הטרור בסיני ויכולתו לעורר תסיסה בלתי־רצויה ברחוב המצרי, באמצעות ליבוי הסכסוך עם ישראל. על רקע זה, העמדה המצרית כלפי עזה – כפי שבוטאה בפרסום רשמי של שירות ההסברה המצרי שכותרתו 'מצרים והבעיה הפלסטינית' – עלתה בקנה אחד עם שאיפת ישראל לשמור על השקט הביטחוני בדרום ולמנוע את התעצמות חמאס. לצד גינוי רפה ל"כיבוש הישראלי", הוזהר חמאס, כי סירובו למאמציה של מצרים להארכת הרגיעה עם ישראל עלול לשמש אמתלה לתוקפנות ישראלית, והארגון הואשם ב"סחר בדמם של הפלסטינים". עוד הודגש כי למרות ש"ההתנגדות לכיבוש" היא זכות לגיטימית, על חמאס לבחון בכובד ראש אם היא מניבה הישגים לעם הפלסטיני, או שמא דווקא חורבן, הרס ואובדן חיי אדם.²⁶

הפיכת הכלכלה לאבן בוחן מרכזית ללגיטימציה של משטר איסיסי יצרה פתח להרחבת הנורמליזציה הכלכלית בין ישראל למצרים	באופן דומה, הפיכת הכלכלה לאבן בוחן מרכזית בלגיטימציה של משטר איסיסי יצרה פתח להרחבת הנורמליזציה הכלכלית בין ישראל למצרים. לאורך ימי מובארכ נרשמה איסימטריה בגישתן של שתי המדינות כלפי הנורמליזציה. בעוד ישראל ראתה בפיתוח יחסים נורמליים בכל התחומים כלי לחיזוק יסודות השלום עם מצרים וביטוי סמלי לפיוס ולהשלמה, נרתע המשטר המצרי מגילויי קרבה, עמד על שימור מתכונת יחסים מצומצמת
---	--

של "שלום קר" והתנה את הרחבתה בהשגת שלום כולל. אולם, נראה כי העדיפות שהסוגיה הכלכלית זוכה לה בעידן איסיסי סדקה במקצת את חומת ההתנגדות המצרית המסורתית לנורמליזציה. על רקע משבר האנרגיה המורגש במצרים, קרא

בינואר 2015 שר הנפט המצרי, שריף אסמאעיל, לבחון ייבוא גז מישראל על פי קריטריונים כלכליים צרופים, בציינו כי "הכול בא בחשבון. האינטרס של מצרים, צרכיה הכלכליים ותפקידה המדיני והכלכלי המוביל באזור הם שיכריעו בהחלטה על יבוא גז מישראל. האינטרס של מצרים עומד מעל הכול, ועלינו לבחון את הנושא מנקודת מבט אסטרטגית".²⁷ כך גם המחזאי המצרי הנודע, עלי סאלם, הצהיר בראיון כי הנורמליזציה חיונית למצרים, וקרא לממשלתה להרחיבה "למען העם המצרי", שכן "מצרים לא תתקדם ולו צעד קדימה ללא יחסים ידידותיים עם שכנותיה, בהן ישראל".²⁸ על רקע דברי שר הנפט, עמדותיהם של סאלם ואחרים²⁹ בזכות חימום היחסים עם ישראל – שנחשבו בעידן מובארכ למוקצות וגררו לעיתים סנקציות על בעליהן – לא נשמעו עוד כסטייה כה חמורה מהקו הממסדי. יחד עם זאת, קשה עדיין להעריך באיזו מידה יאפשר משטר איסיסי לאנשי עסקים פרטיים במצרים להצטרף אל מעגלי הנורמליזציה – צעד שבכוחו לחזק את מעמד השלום עם ישראל כ"שלום דמוקרטי" בין העמים, כזה המתנהל גם מחוץ לפיקוחם ההדוק של השלטונות.

הסכם השלום עם ישראל היווה בראיית משטר איסיסי נכס כלכלי מסיבות נוספות. כמו בעבר, הוא הקנה למצרים סיוע אמריקאי ואפשר לה לתעל את עיקר משאביה לבעיות הפנים. מעבר לכך, השלום שימש עבור מצרים המתחדשת מעין "כרטיס ביקור" בו היא מנופפת בפני העולם במסגרת מאמציה לשיקום מעמדה הבינלאומי כמעצמה אזורית יציבה ובטוחה, הראויה לשמש יעד אטרקטיבי להשקעות הון, לסחר ולתיירות. כבר בנאום הכתרתו

הדגיש איסיסי כי מצרים היא "מדינת שלום" המחויבת לחוזה הבינלאומיים.³⁰ בספרון 'מצרים אדריכלית השלום' – שפרסם שירות ההסברה המצרי כחלק מהקמפיין של מצרים למען בחירתה באוקטובר 2015 כחברה לא קבועה במועצת הביטחון של האו"ם – הוצג השלום עם ישראל כחלק בלתי נפרד מהזהות הלאומית המצרית-פרעונית. מצרים, כך הוסבר, ראויה לתפקיד הרם הודות לתרומתה לשלום העולם, לביטחונה והליציבותו החל מימי רעמסס השני, דרך יוזמת השלום של סאדאת וכלה במאמציה

הסכם השלום עם ישראל
היווה בראיית משטר
איסיסי נכס כלכלי; הוא
הקנה למצרים סיוע
אמריקאי ואפשר לה
לתעל את עיקר משאביה
לבעיות הפנים

המתמשכים לקידום השלום בין ישראל לפלסטינים.³¹ כמו כן, במאמר של דיפלומט מצרי ששרת בעבר בישראל הוצג שימור חוזה השלום עמה כאחד מ"ששת עמודי-התווך של הביטחון הלאומי המצרי" לאור תרומתו למניעת מלחמות, לטיפול מעמדה האזורי והבינלאומי של מצרים וליצירת גשרים בינה לבין מעצמות העולם.³²

סיכום והמלצות

לנוכח האתגרים הכלכליים והביטחוניים הכבדים העומדים לפתחה של מצרים, הגדרתם כמשען לגיטימיות ראשי על ידי משטר א־סיסי היא בחירה נועזת, שסיכון בצדה. הבטחות הנשיא לעמו כללו את השבת היציבות, שיקום הביטחון והמאבק בטרור, לצד השגת שיפור בתחומי התעסוקה, אספקת המזון, החינוך, הרפואה והדיור, וכן הובלת פיתוח כלכלי, תעשייתי וחקלאי, ובכלל זה שורה של פרויקטים לאומיים, שבראשם הרחבת תעלת סואץ. מידת הצלחתו של א־סיסי בתרגום ההבטחות למציאות צפויה למלא בשנים הבאות תפקיד מכריע – בוודאי משמעותי יותר מאשר קידום הדמוקרטיה – בבניית הלגיטימיות הפוליטית והציבורית של משטרו. בה בשעה, הדרת 'האחים המוסלמים' מהמשחק הדמוקרטי עלולה לדחוף חלק מתומכיהם לפנות לדרך הג'יהאד האלים בניסיון להפוך מתקפות טרור (כמו זו שהתחוללה בשיח' זויד שבסיני ב־1 ביולי 2015) לדבר שבשגרה, לשים ללעג את מאמצי המשטר להשכנת שקט ובסופו של יום – לקעקע את הלגיטימיות שלו. סדר העדיפויות הנוכחי של מצרים מזמן לישראל שעת כושר להרחבת שיתופי פעולה ביטחוניים וכלכליים, שיתרמו לביסוס מעמדו של משטר א־סיסי. האינטרסים הביטחוניים המשותפים מניבים זה מכבר תיאום ביטחוני פורה בין המדינות, שבא לידי ביטוי, בין היתר, במאמץ מצרי חסרת־תקדים להרס מנהרות ההברחה בין עזה לסיני. בה בעת, כמה מעמדותיה של מצרים ביחס לעזה עומדות בסתירה לעמדות ממשלת ישראל, או לכל הפחות – במתח עמו, ובכלל זה ההתנגדות המצרית להעמקת ההסתמכות העזתית על מצרים והכמיהה המצרית לביטול הבידול בין עזה לגדה ולהשבת שלטון פת"ח. על כן, ירושלים וקהיר ייצאו נשכרות אם יעלה בידיהן לגבש הבנות ארוכות־טווח, מעבר לנושאי ביטחון שוטף, ביחס למעמד העתידי הרצוי של רצועת עזה.

סדר העדיפויות הנוכחי של מצרים מזמן לישראל שעת כושר להרחבת שיתופי פעולה ביטחוניים וכלכליים, שיתרמו לביסוס מעמדו של משטר א־סיסי

המרכזיות שמייחסת מצרים לפיתוח הכלכלי עשויה לייצר גם היא פתיחות רבה מבעבר להרחבת הנורמליזציה עם ישראל, דרך שיתופי פעולה בתחומי הגז, המים, הטכנולוגיה, החקלאות, התעשייה והתיירות. שיתופי פעולה אלה ואחרים עשויים להתקדם באורח מוצנע ומדוד גם ללא פריצת דרך בתהליך השלום הישראלי-פלסטיני, אך מובן ששגשוגם יגבר ככל שלהבות הסכסוך הישראלי-פלסטיני יהיו נמוכות, ושהגעתם למיצוי מרבי מותנית

בהתהוות מציאות מדינית חדשה. בהקשר זה, בנאום שנשא א־סיסי באוקטובר 2014 בוועידה הבינלאומית לשיקום עזה, הוא הזכיר את יוזמת השלום הערבית כנקודת פתיחה אפשרית לקידום "שלום שיבטיח את היציבות והשגשוג, ויהפוך את חלום החיים המשותפים למציאות".³³

הערות

- 1 Jean-Marc Coicaud, **Legitimacy and Politics** (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), pp. 10-42; Michael Hudson, **Arab Politics: The Search for Legitimacy** (New Haven and London: Yale University Press, 1977), p. 1.
- 2 עלי אל־צאוי, עלי מוסא ועג'לאן אברהים, **כיצד מזויפות הבחירות? (הוצאה עצמית, ינואר 2005).**
- 3 Rodney Barker, **Political Legitimacy and the State** (Oxford: Clarendon Press, 1990), pp. 29-33, 36; Hudson, pp. 5-6, 20-24, 47-55; Mark Sedgwick, "Measuring Egyptian Regime Legitimacy," **Middle East Critique** 19, 3 (2010), pp. 253-256; Oliver Schlumberger, "Opening Old Bottles in Search of New Wine: On Nondemocratic Legitimacy in the Middle East," **Middle East Critique** 19, 3 (2010), pp. 238-249.
- 4 **בלוג תנועת הצעירים ה־6 באפריל**, "האידיאולוגיה של ה־6 באפריל", ללא תאריך: <https://shabab6april.wordpress.com/مأمضلاو-انعملصاوتلا/>
- 5 למשל סעיף 87, בתוך: **חוקת הרפובליקה הערבית של מצרים – 2014**, ללא תאריך: www.sis.gov.eg/Newvr/consttt%202014.pdf
- 6 **ממרי**, "מורסי שליט המהפכה: נטל את רסן השלטון מידי המועצה הצבאית", 26 באוגוסט 2012: www.memri.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=107345_memri&act=show&dbid=articles&dataid=3201; ל. לביא, "השתלטות האחים המוסלמים על התקשורת במצרים", **ממרי**, 24 באוגוסט 2012: www.memri.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=107345_memri&act=show&dbid=articles&dataid=3200; נ. שמני, "מצרים תחת שלטון האח"ס: ההכרזה החוקתית – דיקטטורה בשם המהפכה", **ממרי**, 9 בדצמבר 2012: www.memri.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=107345_memri&act=show&dbid=articles&dataid=3272
- 7 **Institute for Economics and Peace**, "Global Terrorism Index 2014": www.visionofhumanity.org/sites/default/files/Global%20Terrorism%20Index%20Report%202014_0.pdf
- 8 פאול ריבלין, "כלכלתה של מצרים: המשימה ההרקוליאנית של סיסִי", **אקתצאדי** 4, 11, נובמבר 2014.
- 9 נדא אל־מצרי, "נאום הצגת המועמדות של א־סיסי, 27 במארס 2014, www.masreat.com/سائرللى-سيسلا-حشر-تةملك/
- 10 **שירות ההסברה המצרי**, "נאום הנשיא עבד אל־פתאח א־סיסי בטקס ההכתרה בארמון אל־קבה", 8 ביוני 2014, www.sis.gov.eg/Ar/Templates/Articles/tmpArticles.aspx?ArtID=88195#VQ7IWU0cTL8
- 11 **שירות ההסברה המצרי**, "מצרים והמסלול הדמוקרטי", 4 בספטמבר 2014, www.sis.gov.eg/Ar/Templates/Articles/tmpArticles.aspx?CatID=4606#VS7NSE0cTL8
- 12 Abdelfattah Said ElSisi, **Democracy in the Middle East** (US Army War College: 2006).
- 13 "Egypt's Sisi Tells Media Not to Push for Democratic Reforms," **Aljazeera**, May 8, 2014,

- <http://america.aljazeera.com/articles/2014/5/8/egypt-s-sisi-tellsmedianottopushfreedoms.html>
- 14 "נאום הנשיא עבד אל-פתאח איסיסי בטקס ההכתרה בארמון אל-קבה".
- 15 "Egypt's Sisi Tells Media Not to Push for Democratic Reforms".
- 16 Dieter Bednarz and Klaus Brinkbäumer, "Interview with Egyptian President Sisi," **Spiegel Online**, February 9, 2015, www.spiegel.de/international/world/islamic-state-egyptian-president-sisi-calls-for-help-in-is-fight-a-1017434.html
- 17 **שירות ההסברה המצרי**, "נאום הנשיא איסיסי בטקס לרגל יום המטרה", 21 בינואר 2015, www.sis.gov.eg/Ar/Templates/Articles/tmpArticles.aspx?ArtID=100263#.VQ6DZ00cTL8
- 18 "נאום הנשיא עבד אל-פתאח איסיסי בטקס ההכתרה בארמון אל-קבה".
- 19 **שירות ההסברה המצרי**, "נאום הנשיא עבד אל-פתאח איסיסי לרגל יום השנה ה-62 למהפכת ה-23 ביולי", 23 ביולי 2013, www.sis.gov.eg/Ar/Templates/Articles/tmpArticles.aspx?ArtID=89202#.VQ6DNk0cTL8
- 20 עלי אחמד אל-ג'מל ואחרים, **החינוך הלאומי (אני המצרי) לכיתה י'** (משרד החינוך, 2014), עמ' 72.
- 21 Bednarz and Brinkbäumer, "Interview with Egyptian President Sisi."
- 22 **שירות ההסברה המצרי**, "נאום הנשיא עבד אל-פתאח איסיסי לרגל יום השנה למהפכת ה-30 ביוני" (30 ביוני 2014), www.sis.gov.eg/Ar/Templates/Articles/tmpArticles.aspx?ArtID=88656#.VX_d4PmqpBd
- 23 **ASDA'A Burson-Marsteller**, "Arab Youth Survey 2015", www.arabyouthsurvey.com/media/document/2015-AYS-White-Paper-EN.pdf
- 24 **שירות ההסברה המצרי**, "נאום הנשיא בטקס לרגל ה-10 ברמדאן", 12 ביולי 2014, www.sis.gov.eg/Ar/Templates/Articles/tmpArticles.aspx?ArtID=89635#.VQ6DOk0cTL8
- 25 **שירות ההסברה המצרי**, "נאום הנשיא עבד אל-פתאח איסיסי ביום השנה ה-33 לשחרור סיני", 23 באפריל 2015, www.sis.gov.eg/Ar/Templates/Articles/tmpArticles.aspx?ArtID=104752#.VVRftvmqpBe
- 26 אחמד אבו אל-חסן זרד, **מצרים והבעיה הפלסטינית** (שירות ההסברה המצרי, 2015), עמ' 45-46.
- 27 וליד מחסן ואשרף אל-תעלבי, "המהנדס שריף אסמאעיל, שר הנפט, בראיון השבוע", **אל-מצור**, ה-19 בינואר 2015, www.daralhilal.com.eg/show-3226.html
- 28 אחמד ענבר, "עלי סאלם: ישראל היא ידידה וחמאס הוא האויב האמיתי", **אל-וטן**, ה-18 בדצמבר 2014, www.elwatannews.com/news/details/621758
- 29 למשל: MEMRI, "Egyptian Historian Maged Farag in Support of Normalized Relations with Israel: We Must Focus on Our Own Interests, Not on the Palestinian Cause," May 26, 2015, www.memri.org/clip/en/0/0/0/0/0/4932.htm
- 30 **שירות ההסברה המצרי**, "נאום הנשיא עבד אל-פתאח איסיסי בטקס ההכתרה בארמון אל-קבה".
- 31 אחמד אבו אל-חסן זרד, **מצרים אדריכלית השלום** (שירות ההסברה המצרי, מארס 2015), עמ' 5, 7, 19-24, 55, 57.
- 32 ג'מאל אבו אל-חסן, "ששת עמודי התווך של הביטחון הלאומי המצרי", **אל-מצרי אל-יום**, ה-10 בנובמבר 2014: <http://today.almasryalyoum.com/article2.aspx?ArticleID=443596>
- 33 זרד, **מצרים והבעיה הפלסטינית**, עמ' 67.